

לסדרם של שבעת העממים בתורה

הצגת הבעיה
העמים המובטחים לעתיד לבא
דעת הרמב"ן לגבי השינויים בשמות העממים ובסדרם
שיטת רש"י
לימוד משיטת רש"י על הפסוקים
הסדר המשתנה בפסוקים
תת קבוצה נוספת
סיכום

ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמני ואת החתי ואת הפרזי ואת הרפאים ואת האמרי ואת הכנעני ואת הגרגשי ואת היבوسی.

(בראשית ט"ו, י"ח-כ"א)

הצגת הבעיה

במקומות רבים מאד בתורה (15 פעמים) מונה התורה את שבעת העממים שישבו בארץ ישראל לפני כיבוש הארץ על ידי יהושע. אולם, אין סדר או היגיון אחיד הנראה לעין בין אותם המקומות. למעשה רק במקום אחד (דברים ז', א') נמנים שבעה עמים, ברוב המקומות נמנים ששה עמים (שבעה מקומות בתורה), במקום אחד (בראשית ט"ו, כ"א) נמנים עשרה, ובמקום אחר שלושה (שמות כ"ג, כ"ח). בשאר המקומות, בעיקר בחומש במדבר, נמנים אמנם חלקים שונים מעמי כנען אולם שם מדובר על תיאור גיאוגרפי שיתכן שכולל רק את העמים שישבו באיזור ההוא.

יתירה מזו, העמים נמנים בסדר שונה בכל פעם כאשר בחלקם הכנעני קודם לכולם, בחלקם האמורי, בחלקם החיתי ובמקום אחד החוי. בטבלה הבאה מופיעים שמות שבעת העממים, כפי שהם מופיעים במקומות השונים, כאשר המספר שליד כל שם מייצג את מיקומו של העם בפסוק:

		בראשית טו, כא קני 1		קניזי 2		קדמוני 3	
		חיתי 4	פריזי 5	רפאים 6	אמורי 7	כנעני 8	גרגשי 9 יבוסי 10
שמות ג, ח		חיתי 2	פריזי 4	אמורי 3	כנעני 1		יבוסי 6 חוי 5
שמות ג, יז		חיתי 2	פריזי 4	אמורי 3	כנעני 1		יבוסי 6 חוי 5
שמות יג, ה		חיתי 2	פריזי 4	אמורי 3	כנעני 1		יבוסי 5 חוי 4
שמות כג, כג		חיתי 2	פריזי 3	אמורי 1	כנעני 4		יבוסי 6 חוי 5
שמות כג, כח		חיתי 3		כנעני 2			חוי 1
שמות לג, ב		חיתי 3	פריזי 4	אמורי 2	כנעני 1		יבוסי 6 חוי 5
שמות לד, יא		חיתי 3	פריזי 4	אמורי 1	כנעני 2		יבוסי 6 חוי 5
דברים ז, א		חיתי 1	פריזי 5	אמורי 3	כנעני 4	גרגשי 2	יבוסי 7 חוי 6
דברים כ, יז		חיתי 1	פריזי 4	אמורי 2	כנעני 3		יבוסי 6 חוי 5

נראה שהשאלות המרכזיות הנובעות מנתונים אלו הן :

- א. בבראשית מתוארים עשרה עמים - באף מקום בהמשך לא מוזכרים הקני, הקניזי והקדמוני - לאן הם נעלמו?
- ב. הרפאים גם הוא לא נמנה בהמשך ברשימות העמים (אמנם לא כללתי אותו בשלושת העמים הקודמים מכיוון שהוא מוזכר בדברים פרק ב' וג' בצורה שנעמוד עליה בהמשך) - לאן נעלם גם הוא?
- ג. והיכן הוא הגרגשי שמוזכר בבראשית ולא במקום אחר? מהיכן הופיע החוי (או לחילופין - מדוע הוא לא מופיע בבראשית)?
- ד. מדוע בשמות כ"ג מופיעים רק שלושה עמים ? ושאלות כלליות :

מדוע מתחלף הסדר כל כך הרבה פעמים ? שינויים מרחיקי לכת (מידי פעם עם אחר ראשון, ופעם אחד האחרונים (חוי) ראשון ועוד...) כמו כן הביטוי "שבעה גוים" מופיע למעשה רק פעם אחת בתורה (ואין מנין אחר...) ומדוע דווקא מספר זה - ניתן היה למנות ששה ולהביא כחריג את המקרה שבו יש שבעה!

העמים המובטחים לעתיד לבא

רש"י על בראשית ט"ו, כ"א מתייחס לשאלה הראשונה שהעלינו ומביא (בשינויים עליהם נעמוד בהמשך) מדרש מבראשית רבא: "עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים. והשלושה: אדום ומואב ועמון והם קיני קניזי וקדמוני עתידים להיות ירושה

לעתיד¹, שנאמר אדום ומואב משלח ידם ובני עמון משמעתם". ולגבי הרפאים מביא רש"י: "ארץ עוג, שנאמר בה ההוא יקרא ארץ רפאים (באותו פסוק בדברים ג' שהזכרנו)".

הרא"ם במקום מתייחס לשאלה מדוע בהמשך נעלמים הרפאים וכותב: "וצ"ל שעוג שהיה אמורי... מלך על החוי שהם רפאים" כלומר, לשיטתו הרפאים הם החוי המתוארים בפסוקים בהמשך, אלא שעל זה קשה ממה שכותבת התורה בהמשך על ארץ עוג, שהיה אמורי, "ההוא יקרא ארץ רפאים". ואת זה פותר הרא"ם כך: "והוא היה מבני האמורי ונקרא יתר הרפאים מפני שמלך עליהם".

האבן עזרא במקום עונה על בעיית הרפאים באופן דומה ומביא דרך אגב פירוש מעניין על עצם עניין שבעת העממים: "דע כי השבעה כנענים הם כולם, ועשתי עשר בנים היו לכנען, ואחר שהזכיר הששה יאמר הכנעני על הנשארים, וכן בפרשה הזאת הם עשרה בפרט... ובמקום אחר בכלל". כלומר בעצם מדובר על עשרה עממים אלא שאת חלקם מונה הכתוב תחת השם הכולל "כנעני". על דעה זו חוזר האב"ע בשמות ג' ומציין את הסיבה לכך שהכתוב כוללם: "ושאר בנים הזכרים הם מעטים וכללם הכתוב במילת הכנעני".

כבר הזכרנו שרש"י בבראשית מביא את המדרש בבראשית רבא בשינוי, לעומת הנוסח המקורי של המדרש²:

רבי דוסתאי בשם רבי שמואל בר נחמן אמר לפי שאינו מזכיר כאן החוי לפיכך הוא מביא רפאים תחתיהם, רבי חלבו בשם רבי אבא בשם רבי יוחנן כך עלה בדעתו של מקום להנחיל להם לישראל ארץ עשרה עממים, את הקיני ואת הקנזי, ואת הקדמוני, ולא נתן להם אלא ז', את החתי, ואת הפרזי, ואת הרפאים, ואת האמורי, ואת הכנעני, ואת הגרגשי, ואת היבוסי, הרי שבעה, ולמה נתן להם שבעה (פירושן לעיל), ואיזה הם הג' שלא ניתנו להם, רבי אומר ערביה, שלמייה, נוטייה, רבי שמעון בן יוחאי אומר דרמוסקוס, ואסייא, ואספמיא, ר"א בן יעקב אמר, אסיא ותרקי וקרטיגניה, רבנן אמרי אדום ומואב, וראשית בני עמון, הם הג' שלא נתנו להם בעוה"ז, אדום שנאמר (דברים ב') 'כי לא אתן לך מארצו ירושה כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר', ובמואב כתיב 'אל תצר את מואב ואל תתגר בס מלחמה', קנזי הוא מעשו, קיני וקדמוני הוא מעמון ומואב אבל לימות המשיח יחזרו ויהיו לישראל כדי לקיים מאמרו של הקב"ה אבל עכשיו שבעה נתנו להם שנאמר (דברים ז') 'שבעה גוים רבים ועצומים ממך'.

המדרש מתייחס לשאלה מדוע מופיע כאן הרפאים שנעלם בהמשך ולא מופיע כאן החוי שמופיע בכל המקומות האחרים. כמו כן מסביר ששלושה עמים - הקני הקניזי והקדמוני - הם הבטחה לעתיד לבא (המדרש אף עוסק בשאלה מי הם העמים הללו).

1. ה"אור החיים" מסביר שדווקא שלושת העמים שינתנו לעתיד לבא מופיעים ראשונים כדי להבהיר שיעקר היעוד הוא לעתיד לבא.

2. בראשית רבא מ"ד.

המהרז"ו במקום מביא ממדרש קודם³ שהעוים והרפאים הם שניים מתוך שבע השמות של ה"נפילים" ואחד ההסברים שמביא המדרש שם לשם עוים הוא מלשון "חיויא" המזכיר את החוי, וא"כ החוי שבהמשך הם הרפאים המופיעים כאן⁴. אלא שהביטוי אותו מביא המדרש "לפי שאינו מזכיר כאן החוי לפיכך הוא מביא רפאים תחתיהם" הוא מוזר - שיזכיר כאן החוי ולא יצטרך להזכיר הרפאים!⁵ (וכך גם הביא בתורה שלימה בשמו של פרשן שלא מצאתי עדיין).

בתחילת ספר דברים (פרקים ב' וג') ישנם מספר פסוקים שעוסקים ברפאים:

ארץ רפאים תחשב אף הוא רפאים ישבו בה לפנים והעמנים יקראו להם זמזמים...
 רפאים יחשבו אף הם כענקים והמאבים יקראו להם אמים... הגלעד וכל הבשן
 ממלכת עוג נתתי לחצי שבט המנשה כל חבל הארגב לכל הבשן ההוא יקרא ארץ
 רפאים⁶

נחלקו הראשונים בפירוש הדברים לשתי סיעות עיקריות: הראשונה⁷ פירשה שהקב"ה מודיע למשה בפסוקים הראשונים שהעמים המופיעים בפסוקים אלו אינם הרפאים שארצם הובטחה לאברהם ולכן הוא לא יכבוש אותם ובסופו של דבר מודיע לו על ארץ סיחון ועוג שהיא ארץ הרפאים שהובטחה בברית בין הבתרים. הסיעה השנייה⁸ פירשה שאמנם בכל המקומות מוזכרות ארצות שהן הן ארץ הרפאים שהובטחה לאברהם אלא שחלקים ממנה ניתנו ללוט (עמון ומואב). לשתי השיטות ארץ הרפאים שהובטחה לאברהם בברית בין הבתרים אכן ניתנה לו. אמנם בהמשך התורה קוראת להם חוי ולא רפאים. לגבי שלושת העמים האחרים המוזכרים בבראשית מוסכם על הכל (על פי המדרש) שארצם תינתן לעם ישראל, בעז"ה, בעתיד.

דברים אלו פותרים את השאלות ששאלנו על הקיני, הקניזי, הקדמוני והרפאים, אולם נותרנו עם שאר השאלות שהעלינו למעלה - בנוגע למניית העממים הנותרים שאינה שלימה בחלק מהמקומות וסדרה משתבש לעיתים קרובות. כמו כן נשארה פתוחה השאלה על הלשון הקשה במדרש בבראשית רבה.

דעת הרמב"ן לגבי השינויים בשמות העממים ובסדרם

הרמב"ן מתייחס לקושיה זו בפעם הראשונה שבה מופיעים ששה עמים במקום שבעה (בשמות ג', ח')⁹ ומביא מספר אפשרויות לכך שהתורה מונה ששה עמים ולא שבעה:

3. פרשה כ"ו סימן ז'.
4. ואולי זה גם מקורו של הרא"ם שהבאנו למעלה על הרפאים שהופכים לחוי.
5. והרמב"ן בדברים ב', כ"ג כתב "ובימי אברהם כינו לו רפאים".
6. ב', י"א; ב', כ'; ג', י"ג בהתאמה.
7. רש"י, רשב"ם.
8. רמב"ן, אורח חיים.
9. בניגוד לרש"י, כמו שנראה בהמשך.

א. מכיוון שבפסוק מוזכרת "ארץ זבת חלב ודבש" יתכן שהארץ של העם החסר (הגרשני) לא היתה זבת חלב ודבש כשאר המקומות.

ב. אולי זהו רמז שאלה כבשו תחילה.

ג. הרמב"ן מביא מאמר של חז"ל בירושלמי¹⁰ ש"הגרשני פינה והלך" ולכן לא הוזכר עם העמים שנכרתו.

בשמות י"ג יש שינוי נוסף - שם מוזכרים רק חמישה עמים במקום שבעה או ששה וגם שם מתייחס הרמב"ן לענין ומביא מדברי חז"ל שארץ חמשת העמים המוזכרת כאן היא "זבת חלב ודבש" ואילו ארץ שני האחרים אינה כזאת¹¹ וכן מדבריהם בספרי¹² "ונחלה לא תהיה לו זו נחלת חמישה עממים, בקרב אחיו זו נחלת שני עממים" ומסביר "הפרישו בפני עצמן ה' עממים אלו לפי שהם עיקר הארץ שבה הבטיחם" ואילו הכתוב למעלה שכלל גם את הפריזי מתייחס לתיאור אחר - "ארץ טובה ורחבה" ולא ל"זבת חלב ודבש", והגרשני, שפנה, מוזכר רק בפסוק עם ריבוי מיוחד "גוים רבים".

הרמב"ן ממשיך בעקביות ובפסוק שבו מוזכרים רק שלושה עמים (שמות כ"ג, כ"ח) הוא מסביר שהפסוק מתייחס לצרעה שמוזכרת באותו פסוק ושלושת העמים שמופיעים בפסוק נשארו בטירותם ולכן נשלחה אליהם הצרעה.

הקושיה בדברי רש"י

לעומת הרמב"ן, שמפרש כל שינוי במספר העמים שמופיעים בפסוק (בין עשרה לששה ולאחר מכן לחמישה, שלושה ושבעה), הרי שרש"י מתייחס לסוגיה בפעם הראשונה בשמות י"ג שם מוזכרים רק חמישה עמים ולאחר מכן בפרק כ"ג שם מוזכרים רק שלושה. ואילו לסוגיית הששה במקום שבעה הוא מתייחס רק בשמות ל"ג בפעם הרביעית שבה נמנה המספר הזה! ומיד לאחר מכן, בשמות ל"ד, הוא שוב נדרש לענין. ללא ספק דבר זה דורש בירור. מה ראה רש"י להתעלם מהשאלה בשלושת הפעמים הראשונות בהן יש ששה עמים? ומדוע הוא עונה עליה, מיד אחר כך, פעמיים ברצף?

בפסי' בו מוזכרים חמישה עממים¹³ רש"י אמנם מתייחס לענין, אך לא מציג אותו כשאלה" ואף על פי שלא מנה אלא חמשה עממין, כל שבעה גוים במשמע, שכולן בכלל כנעני הם...". כמו כן מתייחס רש"י לשאלה במקום בו מופיעים רק שלושה עמים ומסביר שהצרעה לא

10. שביעית פ"ו ה"א.

11. ספרי בדברים כ"ט, ט': "נאמר כאן ארץ זבת חלב ודבש ונאמר להלן ארץ זבת חלב ודבש מה להלן ארץ חמשת עממים אף כאן ארץ חמשת עממים מכאן היה רבי יוסי הגלילי אומר אין מביאים ביכורים מעבר לירדן שאינה זבת חלב ודבש".

12. דברים י"ח, ב'.

13. למי שלא זוכר - שמות י"ג.

חצתה את הירדן¹⁴ ולכן פגעה רק בעממים שישבו בעבר הירדן המזרחי (חיתי וכנעני) וכן בחוי שישב על גדות הירדן ממש בצד המערבי.

שיטת רש"י

בעיון בפסוקים בהם רש"י לא מפרש את חסרונו של העם השביעי לעומת הפסוקים שבהם הוא כן מפרש ניתן לעמוד על הבדל ברור. הקבוצה הראשונה, בה רש"י לא מפרש, מתייחסת אל המקום בו ישבו עמי כנען, אל הארץ, ואילו הקבוצה השניה של הפסוקים מתייחסת להורשתם והשמדתם של העמים עצמם:
בקבוצה הראשונה:

שמות ג', ח': "אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הכנעני".

שמות ג', י"ז: "אל ארץ הכנעני והחיתי אל ארץ זבת חלב ודבש".

מדובר על הארץ אותה מבטיח הקב"ה לישראל.

ובקבוצה השניה מדובר על השמדת העמים:

שמות ל"ג, ב': "ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את הכנעני האמורי".

שמות ל"ד, א': "הנני גורש מפניך את האמורי הכנעני והחיתי".

דברים כ', א': "כי החרס תחרימם החתי האמורי".

הפסוק בשמות כ"ג, כ"ג מופיע בתווך בין שתי קבוצות הפסוקים והוא בתווך גם מבחינת תוכנו. לכאורה חסרה מילה בפסוק "כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמורי והחתי והפריזי" מה הפשט "אל האמורי"? לכאורה היה צריך להיות "אל ארץ האמורי"! בידעת מקרא' מפרש שהכוונה היא "אל מקום האמורי"¹⁵, וכך גם נראה בפשט, אולם הפסוק מסתיים במילה "והכדתיו" - המתייחס לעמים ולא למקומם. ולפי זה הפסוק באמצע גם מבחינת התוכן, אלא שרש"י לא פירש את חסרון העם השביעי ולכן כנראה שייכו לקבוצת פסוקי הארץ ולא לפסוקי העמים.

ומה ראה רש"י לפרש דווקא את המקומות בהן מופיעים ששה עממים ביחס להורשה ולהשמדה ולא לפרש במקומות המתייחסים לארצם של העמים? נראה שהכל מתחיל מהפסוקים הראשיים - הפסוק בבראשית המתייחס להבטחת הארץ ומונה עשרה עממים והפסוק בדברים ז' המתייחס להורשת העממים ומונה שבעה.

14. סוטה ל"ו ע"א, ושם כתוב רק שהיא לא עברה את הירדן אבל לא באיזה עמים היא פגעה. הסבר זה של רש"י בהחלט טעון בירור - מנין שעמים אלו היו בעבר הירדן? מנין שהחוי ישב על גדות הירדן? ומה עם האמורי שהוא זה שישב בעבר הירדן המזרחי ונגדו נלחם משה? יתירה מזאת, ביהושע כ"ד, "ב מציון הפסוק במפורש שהצרעה נלחמה באמורי, וצל"ג.

15. והפסוק מתייחס למילה "מקום" מתחילת הפיסקה.

ההבטחה הניתנת על השטח בבראשית לא מתמלאת במלואה אלא לעתיד לבא ולכן הפסוקים שבהם מובטחת ארצם של העממים אינם חייבים למנות את כולם שהרי יתכן שחלק יתנו במועד מאוחר יותר ויתכן שההבטחה כוללת רק חלקים מסוימים (כמו הרמב"ן - רק ארץ זבת חלב ודבש וכו'). אולם, ההבטחה על ההורשה, בדברים ז', מתייחסת במפורש להורשת שבעה עמים¹⁶, והרי המספר שבע מופיע שם בפירוש ולכן בכל מקום בו מדובר על הורשת העמים ונמנים רק ששה, צריך רש"י להסביר לאן "נעלם" עם נוסף.

הסדר המשתנה בפסוקים

כדי לנסות ולהסביר את הסדר המשתנה בפסוקים יש לצייר באופן גס את מפת העממים שישבו בארץ באותו זמן. משני צידי הארץ, במזרח ובמערב, ישבו ה"כנעני" - ממש לאורך כל הגבולות הללו. בצפון ישבו החתי, האמורי, היבوسی והפריזי, עם נציגות קטנה גם לחוי ב"ארץ המצפה" על יד החרמון¹⁷. כל העמים הללו ישבו גם במקומות דרומיים יותר, החתי ישב גם בדרום הרחוק ולמעשה תחם את גבולותיה הרוחביים של הארץ בצפון ובדרום, לאמורי היה ריכוז באיזור יהודה המערבי ולפריזי במרכז הארץ. הריכוז הגדול ביותר של החוי הוא בלב הארץ, השומרון וסביבותיו, וריכוז משמעותי של האמורי ישב גם כן בעבר הירדן המזרחי¹⁸.

סדר גאוגרפי זה מסביר את החילוף בין הרפאים לבין החוי. מכיוון שהרפאים ישבו בצפון עבר הירדן המזרחי (הגולן וכו') קרוב מאד לחוי שישב באיזור החרמון, ומשה הוא זה שמשמיד את הרפאים ("ההוא יקרא ארץ רפאים" דהיינו ארץ עוג - הבשן) ויהושע שממשיך את מלחמתו הוא זה שנלחם בחוי, הרי שהתורה מחליפה בין שמות העמים הקרובים מאד הללו. בזמן אברהם (ברית בין הבתרים) עדיין הרפאים הם הדומיננטים יותר באיזור והם אלו שארצם מובטחת לו, אולם אחרי שכדלעומר וחבריו משמידים אותם מתייחסת התורה משם והלאה לחוי, שיושב מעט צפונה משם והופך לדומיננטי באיזור¹⁹. כך נראה להסביר את דברי הראשונים שכתבו שהחוי הם הרפאים (הרא"ם והאב"ע).

כאשר התורה מביאה את העממים כתיאור שטח (= הארץ בה הם ישבו) המובטח לעם ישראל, מונה תמיד את הכנעני ראשון בסדר, שעל שמו נקראת הארץ²⁰ והוא זה שיושב לאורך גבולותיה המערביים והמזרחיים. לאתר מכן מונה התורה את החתי שיושב

16. וניתן גם להבין זאת מלשון הפסוקים "ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגי והאמורי והכנעני והפריזי והחוי והיבوسی שבעה גוים רבים ועצומים ממך" לעומת הפסוקים בברית בין הבתרים הנושאים אופי של הבטחה רחוקה

17. ניתן ללמוד על מיקומם של עמים אלו שם במלחמת עמי הצפון נגד יהושע, יהושע י"א, ג'.

18. עיין במפה המצורפת בסוף המאמר.

19. ואולי זו כוונת המדרש בבראשית רבה, שאכן הרפאים והחוי הם סמוכים מאד ומכיוון שאינו מזכיר את החוי מביא את הרפאים ואילו היה מזכיר את החוי לא היה מביא את הרפאים

20. "ארץ כנען" ועי' לדוגמא: בראשית י"ג, י"ב, בראשית ט"ז, ג', בראשית י"ז, ח' ועוד.

בגבולות הצפוניים והדרומיים ובכך תוחמת את השטח המובטח ואז מונה את העמים **מלמעלה למטה**: האמורי מעט דרומה מהחתי, הפריזי, החוי בלב הארץ והיבوسی בדרום. סדר זה הינו עקבי לגבי כל הפסוקים ששייכנו לקבוצה הראשונה - למעט שמות כ"ג, כ"ג, כ"ג שכבר ציינו את היותו יוצא דופן.

הפסוקים המרכזיים המתייחסים למצוות השמדת שבעת העממים מופיעים בדברים ז', א' (המקור היחיד שבו יש שבעה שמות של עממים), וישנה חזרה על מצוה זו, אם כי בצורה מתומצתת יותר, בדברים כ', י"ז. בשני המקומות מצווה עם ישראל להחרים באופן מוחלט את עמי כנען ובשני המקומות יש סדר זהה של מניית העממים, למעט הגרגשי שמופיע בפרק ז' ולא בפרק כ' וכבר ציינו את דברי חז"ל שהוא "פנה והלך". סדר עמים זה, בצווי ההשמדה, מקביל באופן מדויק לסדר המופיע בפסוקים המתארים את המלחמה בפועל כפי שבוצעה על ידי יהושע, ביהושע י"ב, ח'. בפסוק זה, המהווה מעין סיכום לסדרי המלחמות שניהל יהושע, נמנים העמים על פי איזור ישיבתם²¹ "בהר, בשפלה, בערבה ובאשדות ובמדבר ובנגב", החת²² והאמורי הינם יושבי ההר, הכנעני בהר ובשפלה וכן הלאה²³. ואם כן יש הקבלה בין הצווי לעם על השמדת העממים **כמצוה** לצורה בה יהושע מספר שהיא בוצעה - יושבי הרים שפלה וכו'²⁴. במצב העניינים בארץ, עם ערי ממלכה קטנות וכיבושים בלתי פוסקים הרי שתיאור הכיבוש על פי שטח הוא קבוע ואמיתי יותר (וכ"כ בדעת מקרא במקום).

תת קבוצה נוספת

הפסוקים בשמות שייחסנו קודם לקבוצת הפסוקים העוסקת בהשמדת העמים שיושבים בארץ שונים מעט מהפסוקים **בדברים**. פסוקים אלו (שמות ל"ג ולי"ד) מתארים **הבטחה** של הקב"ה להשמיד את העמים מפני בני ישראל "הנני גורש מפניך...", כלומר - בעוד שהפסוקים בדברים מצווים את העם על השמדה הרי שהפסוקים בשמות נותנים לעם הבטחה שה' יעזור ויגרש את העמים מדרכם. ואם אמנם נקבל את גישתו המוכחת של הרב בן נון ש"האמורי" הינו שם כולל ליושבי ההר ו"הכנעני" שם כולל ליושבי העמק הרי שמוכן החילוף ביניהם בפסוקי ההבטחה, פעם אחת מבטיח הקב"ה להשמיד את יושבי

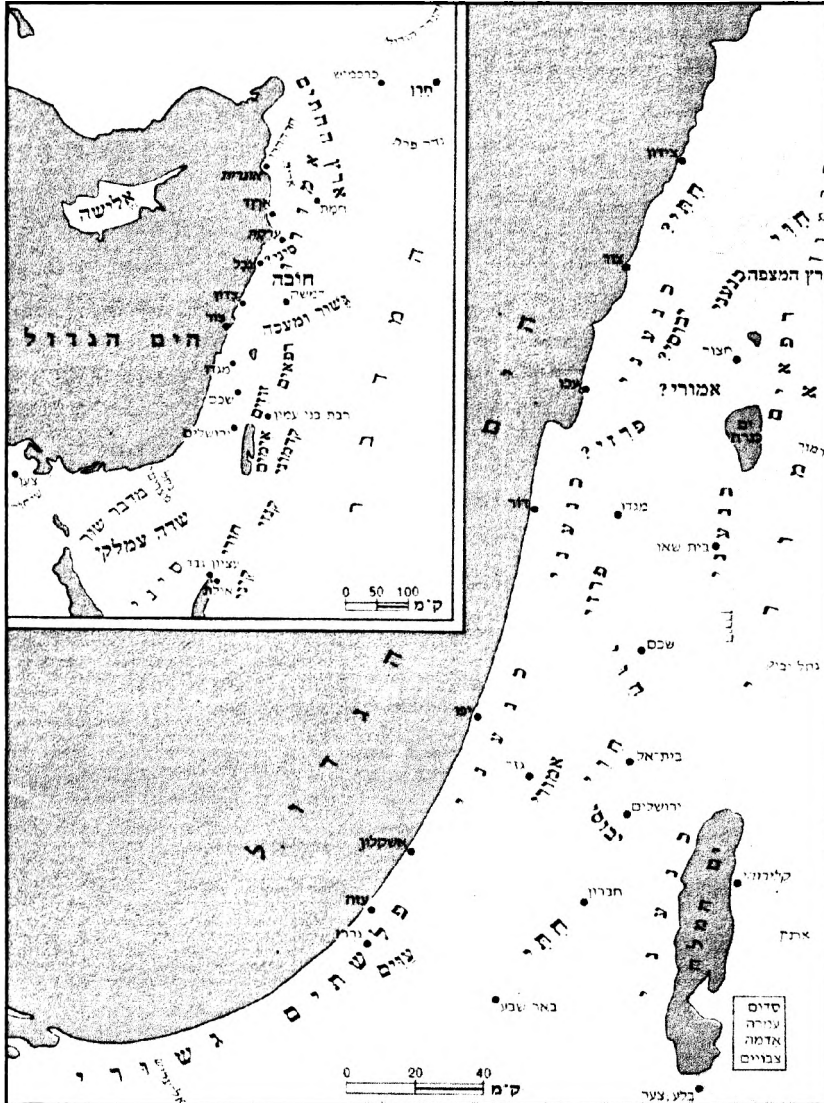
21. כך נראה לעניות דעתי, שהרי הסדר אינו מתאים לסדרי המלחמה בפועל, כפי שהם עולים בספר יהושע.

22. בדעת מקרא על יהושע ג', י' מביא זשמן קצר לפני כיבוש יהושע הצליחו החתים להרחיב מאד את ממלכתם. דבר המסביר, נוסף למיקומם הגאוגרפי, את היותם ראשונים בסדר העמים המצויים על השמדתם - הנאמרים לאחר 40 שנות המדבר בספר דברים.

23. לגבי היותו של האמורי יושב הרים עיין במאמרו של הרב יואל בן נון במגדים י"ז הערה 10. הוא מביא שתמיד כונו יושבי ההרים "אמורי" ויושבי השפלה "כנעני" בשמות כוללים. המקרה של יעקב אבינו המכנה את יושבי שכם החוים "אשר לקחתי מיד האמורי", הוא רק אחת מהדוגמאות שהוא מביא שם.

24. ישנה בעיה בפס' בהתאמת העמים למקומות, או ליתר דיוק ביחוסו של הפריזי ל"ערבה", שהרי הפריזי ישב בהר אפרים. אולם הרי זה תוחם את הערבה והערבה מהווה יחידת קרקע שונה מההר והכתוב אינו מקביל אותם בדיוק אלא מונה את שטחי הארץ השונים ואת העמים שישבו באיזור ההוא.

העמק בתחילה²⁵ ולאחר מכן מונה את העמים לפי סדר ישיבתם מלמעלה למטה. בפעם השניה בוחר הכתוב לפתוח ביושבי ההרים תחילה ומבטיח להשמיד אותם ואת כל העמים משם והלאה על פי סדר.

המפה נלקחה מתוך 'אטלס דעת מקרא' הוצאת מוסד הרב קוק ירושלים.

25. ולא בכדי ההבטחה הראשונה היא על יושבי העמק דווקא שהרי הם היו העמים היותר מפחידים ולכן היותר מזיקים הבטחה. עי' יהושע י"ז, י"ח "כי תוריש את הכנעני כי רכב ברזל לו כי חזק הוא".

סיכום

חלקנו את הפסוקים לשלוש חטיבות מרכזיות :

הראשונה, בתחילת ספר שמות, מתייחסת אל הקרקע שעליה ישבו העמים ומונה אותם על פי סדר הישיבה מצפון לדרום - כאשר הכנעני והחתי התוחמים מארבעת צדדיה מופיעים ראשונים.

בסופו של ספר שמות מופיעים העמים בהקשר להשמדתם **שלהם** - אולם בהבטחה אלוקית ונמנים כסדר הישיבה עם חילוף בין יושבי ההרים ליושבי העמק, כדי שההבטחה לעזרה אלוקית תחול על כל סוגי הפחדים מהמלחמה.

גם בספר דברים נמנים העמים בהקשר להשמדתם אולם כמצוה על עם ישראל להשמידם - וכאן הסדר מקביל לצורה בה מציין יהושע את הכיבוש בפועל²⁶.

בכך עדיין לא הושלמה המלאכה, יש להבין את הסדר בפסוק בשמות כ"ג, כ"ג, שכבר ציינו את היותו יוצא דופן בכך שהוא מתייחס לעממים גם כמצייני השטח וגם בנוגע להשמדתם. למרות נסיונות רבים אין ביכולתי להסביר את הקדמתו של הפריזי לפני הכנעני בפסוק זה. כמו כן נותרה עבודה רבה בשטח זה בנביאים ובכתובים, פסוקים כמו יהושע ג', י' שקשה מאד להסביר את סדר העממים כפי שהם נמנים שם, גם הפסוק בשמות כ"ג, כ"ח המונה שלושה עממים ביחס לצרעה צריך בירור וביחוד צריכה בירור דעתו של רש"י ז"ל. אולם נראה שהחלוקה שעשינו במאמר בין פסוקי ה"שטח" לפסוקי ה"השמדה" (המחולקים ביניהם להבטחה וביצוע) תורמת מאד להבנת המנינים השונים, הסדר המשתנה, ויחס התורה לשבעת העממים בכלל, הן כיושבי הארץ המשמשים לסימון גבולותיה והן כעממים אותם אנו מצווים להשמיד.

26. סדר זה מקביל גם לסדר מניית העמים בפרק הפותח את סיפורי המלחמות ביהושע. בפרק ט' פסוק א' מונה יהושע את העמים "אשר בעבר הירדן בהר ובשפלה ובכל חוף הים הגדול אל מול הלבנון החתי והאמורי הכנעני הפריזי והיבוס".